

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅ ՊԱՏԱՐԱԳԸ ԻՐ ԼՐՈՒՄԻՆ ՏԱՆՈՂ ՔԱՌԱՍՈՒՆ ՃՈՒ ՎԱՅՐԿԵԱՆ

Հայ պատարագի մատուցումը կը սկսի եկեղեցւոյ աւանդատունին մէջ զգեստաւորուած քահանային հանդիսաւոր մուտքովը դասէն ներս, մինչ դպիրները կ'երգեն Խաչատուր Տարօնեցի վարդապետին (Հաղարծինի վանահայր, 12րդ դար) յօրինած շարականը «Խորհուրդ Խորին» քառերով սկսող: Այս շարականը Տաղարան կոչուած գրքին սկիզբի երկու էջերը կը գրաւէ, ուր երգին իւրաքանչիւր համարի սկզբնատառը յաջորդին կցելով կը ստանանք ԽԱՉԱՏՈՒՐ անունը: Պատարագիչի ծածուկ զգեստաւորումի միջոցին երգուելիք այս շարականէն ներկայիս բաւարար կը լինի երգել առաջին եւ երկրորդ համարները, երգեցողութիւնը վերջացնելով Մաղկազարդի կանոնին պատկանող «Թագաւոր երկնաւոր զեկեղեցի քո անշարժ պահեա...» յաւելուածական երգով (հաւանաբար ընտրուած թագաւոր քառի գործածութեան պատճառով, նկատելով որ Խաչատուր Տարօնեցի «Խորհուրդ Խորին»-ի վերջընդեր, համարին մէջ ըսած է «Թագ ի գլուխ»:)՝

Պատարագիչի խորան քարձրանալէն քիչ ետք, երբ Առաջադրութեան ծէսին համար սարկաւազները կը փակեն խորանին վարագոյրը, դպիրները կ'եղանակեն Մեղեդին «Ըստ պատշանի աւուրն»: Ներկայիս ընդհանրապէս մեղեդին երգողը կ'ըլլայ մեներգիչ մը: Տիրան Եպս. Ներսիսեան 1950ին հրատարակած իր հայերէն եւ Անգլերէն Պատարագամատոյցին մէջ տեղ յատկացուցած է 28

այլեւայլ փոփոխակներու: Առաջին տեսակի փոփոխակը Մեղեդին (*) է, որ պահպանուած է կարճատեւ երգ մը լինելու, ժամանակ տալու պատարագիչին նոյն պահուն կարճ աղօթքներով նախ հացը (նշխար) եւ ապա գինին պատշաճօրէն տեղաւորելու սկիզբի կափարիչին վրայ եւ նոյն քաժակին ներսը, ապա ծածկոցը դնելով սկիզբի վրայ անոր խնկարկութիւն ընելու, ցած ձայնով իր աչին կեցող սարկաւազին հետ քաղած ըլլալով Սաղմոս ԴԲ: Մեղեդին երգեցողութիւնը պէտք է աւարտի երբ պատարագիչը բուրվառը առած իր աչ ձեռքին մէջ եւ ձախով բռնած փոքր խաչ մը, պատրաստ է սկսելու Քափօրի խնկարկութիւնը, խորանին ետեւէն դառնալով հարաւէն դէպի հիւսիս: Նախքան այդ, խորանի սպասարկող մը կը բանայ վարագոյրը եւ այս շարժումը կը լինի ազդանշան դպիրներուն՝ սկսելու Թափօրի շարականը: Տաղարանին մէջ նշուած Շարական Խնկարկութեան կը սկսի տասն տողնոց հատուածով մը՝ «Յայս յարկ նուիրանաց...» գոր կարելի է օգտագործել որպէս մեղեդի: Մնացեալ մասը՝ «քարեխօսութեամբ Մօր քոյ...» տակաւին շատ մը Ամերիկահայ եկեղեցիներու մէջ կ'երգուի որպէս Թափօրի շարական:

Թափօրը կ'ենթադրէ շարժում: Ըստ Տիրան Եպս. Ներսիսեանի վերոյիշեալ գրքի մէջ տուած նկարագրութեան, Քափօրին կը մասնակցին պատարագի արարողութեան բոլոր զգեստաւորեալ սպասարկողները, ներառեալ դպիրները: Անխախտ մնացողը երգեհոնահարն է:

(*) 1907ին երուսաղէմ տպուած Տաղարանը ցոյց կու տայ այլեւայլ երկարութեամբ 31 մեղեդիներ եւ 24 մեսեդիներ:

եթէ եկեղեցւոյ շէնքը ընդարձակ է, երգեհոնի նուագին հետ անհրաժեշտ ներդաշնակութիւնը պահել թափօրով հեռացող երգիչներուն համար յաճախ կը լինի դժուար կամ անկարելի: Այս կացութեան կանխահոգութեամբ ներկայիս դպիրներ խումբով կը մնան հոն ուր են, եւ թափօրը կ'ընթանայ լոկ խորանի սպասարկողներու մասնակցութեամբ: Զմոռնալ որ հետգհետէ կ'աւելնայ (յԱմերիկա եւ այլուր) թիւը այն դպրաց դասերուն որոնք ատենան են հեռու դիրք կը գրաւեն եկեղեցիէն ներս կամ վերնատունին մէջ, եթէ կառուցուածքը օժտուած է վերնատունով մը, խորանի դրացնութենէն անջատուած: Այս դրութիւնը կ'արտօնէ չափ պահել Թափօրի շարականի երգեցողութեան տեղութեան վրայ: Դպրապետը առիթ կ'ունենայ ակնարկով մը ստուգելու խնկարկող պատարագիչին խորան վերադառնալու պահը եւ պատշաճ կէտին ընդհատելու այդ երգը: Իր հերթին, խնկարկող պատարագիչը կրնայ, առողջական պատճառներով, սահմանափակել յոգնեցուցիչ խնկարկութիւնը (չմոռնալ որ բուրվառներ կշիռով անհաւասար են), կատարելով զայն բեմին եզերքը, կամ վարը դասին մէջ, կամ ատենանի առաջին շարքի նստարաններու առջեւէն, խնկարկութիւնը շարունակ ուղղելով ներկաներու դէմքին եւ ոչ կոնակին: Իսկ թէ Թափօրի շարականի երգեցողութեան համար ինչ կարելի է օգտագործել «Բարեխօսութեամբ»էն աւելի, Շարակնոց մատենանը կը հայթայթէ այդ, տօնին պատշաճ Օրհնութեան շարականով: Այսպէս՝ Ս. Ծնունդին՝ «Խորհուրդ Մեծ», Ս. Վարդանանց Տօնին՝ «Նորահրաշ», Ս. Զատիկի եւ Յինանց շրջանին՝ «Այսօր յարեալ», Աստուածածնի վերափոխման Տօնին՝ «Այսօր ժողովեալ...» սփանչելի շարականները:

Թափօրի վերջաւորութեան կը յաջորդէ պատարագի խորհուրդին Սկիզբը (Enarxis), որու առաջին յատկանշական տարրն է ժամամուտը: Կիրակիի յատուկ ժամամուտը կը սկսի «Միածին Որդի» քառերով եւ այդ կը համապատասխանէ Անգլերէն The Monogenesին որ պատմականօրէն հին աստուածաբանական քառ է: Տաղարանը կը պարունակէ 46 ժամամուտներ, որոնց մէջ ամենէն երկարն է Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչին ձօնուած երկու ժամամուտներէն առաջինը:

Ժամամուտը երգել, խմբովին կամ անհատաբար, պարտականութիւնն է դպրաց դասին: Յաճախակի երգուող «Միածին Որդի», «Քրիստոս յարեալ», «Առաջի պատուական Խաչի Քո» ժամամուտները դիրաւ կ'երգուին, երբեմն իբրեւ մեներգ: Սակայն կան տարուան մէջ մէկ անգամ Կիրակիի հանդիպող տօներ երբ աւուր պատշաճ ժամամուտը քացառիկ է (ինչպէս Պենտեկոստէի «Աստուած զգեց խոստովանիմք զՍուրբ Հոգիդ») եւ Ամերիկայի մէջ տակաւին կան համրակ հայ դպրապետներ որոնք այդպիսի առիթներով ժամամուտին երգուիլը կը վստահին խորանի սպասարկողներուն:

Ժամամուտէն քիչ յետոյ Դպրաց Դասը կ'երգէ - մէկ պատկեր միայն - օրուան պատշաճ ձաշու Շարականը, իւրաքանչիւր պարագային Սաղմոսաց Գրքէն փոխ առնուած տողով մը սկսելով երգեցողութիւնը: Այդ փոխերը հինգ են, իսկ շարականները Շարակնոցէն վերցուած եւ տպուած Տաղարանին մէջ, թիւով աւելի քան հարիւր: Ասոնց մէջ ամենէն երկարն է - մօտ երկուհուկէս էջ - «Լերիմք ամենայն...» Յովհաննէս երզնկացի Պլուզ Վարդապետի» (14րդ դար) հեղինակածը, որ կ'երգուի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի Վերապ Մտնելու տօնին՝ Մեծ Պահքի մէջ որոշ շաբաթ օր մը:

Ապա ձաշու մուտքը կը սկսի երգեցողութեամբը երեքսրբենիին, որոնք ընթացքին գլխաւոր փոփոխականներն են՝ 1. Որ յարեար ի մեռելոց. 2. Որ յայտնեցար վասն մեր. 3. Որ եկիր եւ գալոց ես. 4. Որ խաչեցար վասն մեր:

Սարկաւագներու ձաշու Մեծ Քարոզի աւարտելուն կը կատարուի ընթերցումը ձաշու Գրքին, Մարգարէական եւ կամ Առաքելական (առաջինը Հին Կտակարանէն, երկրորդը՝ Նոր Կտակարանէն): Բացառութեամբ ընթերցողին, ամէն ոք կ'ունկնդրէ նստած: Մարգարէական հատուածները կը կարդացուին եղանակով: ձաշու այս ընթերցուածները կը կարդացուին դասին եզերքէն: Իսկ անմիջապէս յաջորդող Աւետարանը, մասնաւոր տպուած առանձին հատորէ մը, եղանակով կը կարդայ բեմի եզերքէն սարկաւագ մը, իր կողմին ունենալով զոյգ մը ջահակիրներ իսկ առջեւը - դասին մէջ - մէկ կամ երկու բուրվառակիր: Ունկնդիրները ձաշու Աւետարանի ընթերցումի պահուն ոտքի կանգնած կ'ըլլան: ձաշու Աւետարանի ընթերցումին կ'առաջնորդէ Դպրաց Դասու սկսելիք սաղմոս մը՝ տօնին պատշաճ: Ի բաց առեալ Առաջաւորաց Պահիի սկիզբի չորս օրերը, տարուան իւրաքանչիւր օր ունի որոշ ընթերցուածներ, որոնց ուղեցոյցն է Տօնացոյց կոչուած մատեանը ձաշոց Գիրք կոչուած հաստափոր մատեանը, որու գործածութեան համար անհրաժեշտ է գրակալ պատշաճ ծածկոցով, կը պարունակէ, ի միջի այլ տարրերու, բոլոր աստուածաշնչական ընթերցուածները: Աւետարանական ճաշու ընթերցուածները, ըստ տօնական հերթականութեան, առանձնացուած են յարմար ծաւալով գրքի մը մէջ որ կը պահուի պատարագի սեղանին վրայ:

Պատարագի փոփոխականներու վերջին տարրը, որ Մեծ Մուտքին հետ

առնչուած է, Վերաբերումի Սրբասացութիւնն է: Ասոր համապատասխանող Անգլերէն բառը, ըստ Տիրան Եպս. Ներսիսեանի, Hagiody է: Սրբասացութիւնները եօթ հատ են: Առհասարակ մենեքիչ մը ծանր կերպով կ'երգէ սկիզբի զոյգ մը տողերը եւ խումբը կը միանայ աշխոյժ կերպով աւարտելու:

Ի բաց առեալ եպիսկոպոսներու մատուցած պատարագները, առ առաւել մէկ ու կէս ժամ կը տեւեն հայ պատարագները: Քարոզխօսութեան, ծանուցումներու եւ ձաշու ընթերցումներու տեւողութիւնը կրնայ ազդել պատարագի տեւողութեան վրայ: Վերեւ բացատրուած փոփոխականները, որոնք կը նոխացնեն քառասուն վայրկեան տեւող որոշ հատուած մը, կը զուգահեյլին պատարագի արարողութեան սկիզբին: Թատրոնի մէջ ներկայացում մը - երգահանդէս, նուագահանդէս, թատերգութիւն եւլն. - վայելել ծրագրողը տոմսակ ի ձեռին ճշդապահօրէն կը փութայ հասնիլ այդ ներկայացումին հանդիսասրահը: Սակայն Ամերիկայի մէջ հայ եկեղեցւոյ զաւակներու մեծագոյն մասը չունի այդ փութոտութիւնը պատարագի սկսելուն ներկայ գտնուելու եկեղեցի: Այս երեւոյթին բացատրութիւններէն մին այն է թէ Ամերիկայի մէջ հայ ծուխեր ֆիզիքապէս դադրած են եկեղեցւոյ շրջանակի, թաղի բնակիչներ ըլլալէ: Շատեր տօնական առիթներով հայ պատարագի հասնիլ կարենալու համար տասնէն մինչեւ յիսուն կամ աւելի մղոններ ուղեւորիլ հարկադրուած են, եւ յաճախ ուշ հասնելով կը զրկուին լսելէ եւ վայելէ պատարագի փոփոխականները:

Կը կարօտինք զօրաւոր հաւատքի, զոհողութեան ոգիի եւ բարի կամեցողութեան, ճշդապահ լինելու եւ մասնակցելու հայ պատարագի լրիւ կատարումին, ամենուրեք:

ԱՐՏԷՆ Ա. ՔԷՆՅ. ԱՇԾԵԱՆ